ISBN 9967-410-59-0

БГУ жарчысы

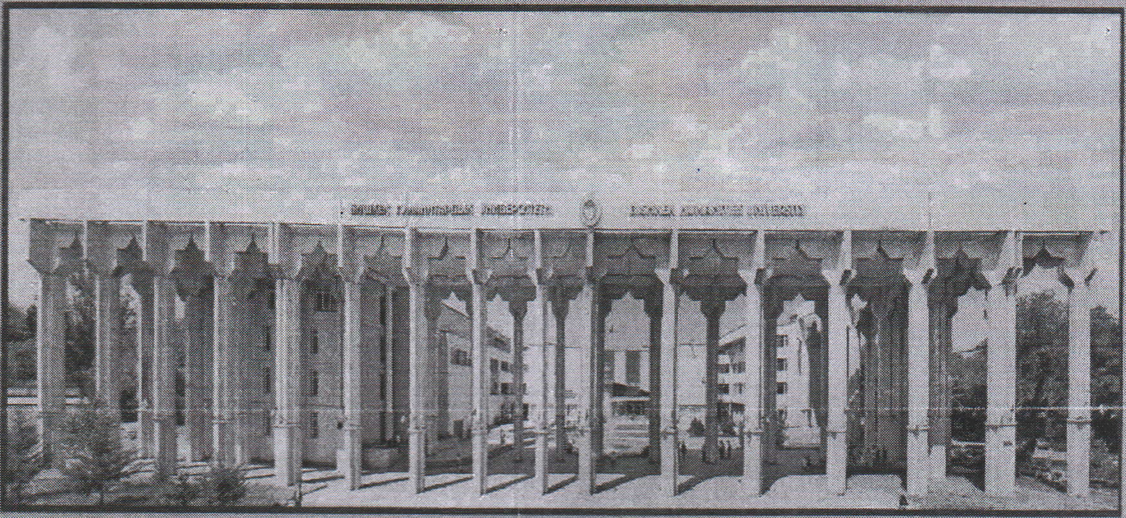

Вестник БГУ

№1(16) 2010

[illegible] warriors showed heroism in fighting with [illegible] from Russia.

[illegible] – Baikazy Argyn's daughter. [illegible] Shakarim's legend "Kalkaman Mamyr" is noted [illegible] became the victim of her love.

[illegible] – Karabatyr Ykan's daughter became the [illegible] immortal love. In the legend of the same Shakarim [illegible] her brevity and resolution are noted.

[illegible] – Bulanbai batyr's wife, heading the squadron [illegible], always supported the fighting spirit of [illegible] raising their spirits before the battle.

[illegible], brevity, resoluteness, ability to love [illegible] girls were educated by their mothers.

[illegible] wife – Domalak ana (Nurila). Nurila was [illegible] by her mind, judiciousness and kind, just [illegible] everybody, she was considered the saint. If all [illegible] peculiar for Domalak ana were developed with [illegible] generation, the future of our people would be [illegible]

[illegible]pyr-ana, Baluan Sholk's mother, the image of [illegible] was revealed in the novel "Baluan Sholak" by S. [illegible] Lifelike images of mother, revealed in the literary [illegible] are good symbol and an example for imitation and [illegible] educating significance.

[illegible]shash – a partner of wisecracker Zhirenshe, [illegible] possessed acuity of mind, inventiveness and [illegible]ness. [4]

[illegible]zing the examples of women's heroism, life [illegible] and knowledge, taken from history we can [illegible] they can serve as a symbol and example of our [illegible] for modern youth.

[illegible] examples of heroism of our girls Aliya and [illegible] in the World war II can be the evidence of it.

[illegible] there are so many girls who defended the honour [illegible] nation in the events of December, 1986 (Lyazzat [illegible], Sabira Mukhamedzhanova). All these examples [illegible] the relevancy of the words of Greek philosopher [illegible] "If you want to save family line - bring up a son. If [illegible] to save the nation – bring up a daughter".

[illegible] so much fairness in the expression "Khan is [illegible], his wife is the neck, the head turns the way [illegible] the neck turns".

[illegible] since Kazakh women were clever and judicious. [illegible] their advice they helped their husbands to make [illegible], staying intelligently in the shade.

Abulkhair khan's wife, Bopai, was one of the very judicious, clever and just women. Except that she greeted, plied the guests of her husband, she listened to their problems, could give very necessary and real-time advice in the solution of this or that problem.

Summarizing all these examples we can say that Kazakh people aspired to form in girls such features as mannerliness, good nature, judiciousness and chastity.

In the present time in the period of independence and democratization, in the time of equality of both sexes, we can distinguish a certain role of the woman in all this. Woman take an active part in all vital processes of the society: they run huge enterprises, take part in the work of Parliament, they work as deputies, they are concerned in the health of nation and so on.

If we pay attention to the position of our women, we can say that they are also active public figures, holding rank of minister, diplomat, chairman of the central electoral committee and others; they approve themselves only on the positive side and treat their responsibilities with ability.

Future of the nation depends on the breeding of girls. Fate and future of the people depend on the organization of breeding of the younger generation and especially girls.

The words of ancient thinker and scientist Rizauddin Ibn Faruddin claims: "Nation is well-bred if their women are well-bred, if a woman is not well-bred, the nation is not well-bred. Nation is wealthy if women are provident, skillful, talented, nation is poor with prodigal, untidy and lazy women" may be taken note by many present-day girls.

Drawing a conclusion we would like to note that we gave so many examples doesn't pinch the opinion about the level of breeding of Kazakh people, but on the contrary give possibility to understand and use in the modern system of education.

List of literature

1. Калиев С., Оразбаев М., Сманлова М., Қазақ халқының салт-дэстүрлері - Алматы: «Рауан», 1998
2. Сейдімбек А. Қазақ әлемі. - Алматы: Санат, 1997
3. Коркыт-ата кітабы (translation of А. Коңыратбаев, Байдиллаева Б.) – Алматы: Жазушы, 1986
4. Маданов Х. Қазақ халқының арғы-бергі тарихы. - Алматы 1995

Ч. Табалдиева, КББА

ГЕОГРАФИЯНЫН КЛАССТАН ТЫШКАРКЫ ИШТЕРИНДЕ ОКУУЧУЛАРГА ЭКОЛОГИЯЛЫК ТАРБИЯ БЕРҮҮНҮН ӨЗГӨЧӨЛҮГҮ

[illegible]зыркы учурда экология проблемасы курчуп тур[illegible] турр. Анткени адамдын саны өскөн сайын тамак[illegible], кийим-кечеге жана башка нерселерге муктаж[illegible] күчөйт. Аны камсыздоо үчүн илимий технология[illegible] ыкмаларды пайдалануу ашкере кеңейтилип жа[illegible]. Бул өз кезегинде бизди курчап турган чөйрөнүн [illegible]рүшүнө, ыпластанышына алып келди. Ичип жат[illegible] таза суунун, топурактын, аба өзгөрүлүп, сапаты [illegible]дөп жатат. Абанын булганышы, суулардын керектен чыгышы, токойлордун кыйылып жок болушу, жаныбарлардын массалык кыргынга учурашы, айдоо жерлердин керектен чыгышы жалпы эле антропогендик таасирлердин терс жактары Кыргызстанда да улам кеңейип бара жатат. Ага мисал катары, Кажы-Сай, Мин-Куш, Майлуу-Суу, Кумбел ж. б. аймактардагы апааттар, Кыргыз бермети Ысык-Көлдүн булгануусу, түштүктөгү жаңгак токоюнун кыркылып жатышы, Нарын, Карадарыя, Чүй сыяктуу таза суу булактары-

нын ичүүгө жараксыз болуп баратышы ар атуулду тынчсыздандырбай койбойт. Кумтөр, Макмал, Жыргалаң, Таш-Көмүр, Кажы-Сай кендериндеги абал экологиялык сабаттуулукка дал келбейт.

Бул макаланын түпкү үнгүсү окуучулар жеке сабак убагында, класс менен гана чектелбей сабактан тышкаркы убактарда табият менен тыгыз байланыштыкта жаратылышта болуп жаткан көйгөйлүү көрүнүштөрдү, кырсыктарды аңдап көрүп, жан дүйнөлөрү менен сезишсе, жаратылышка болгон аёо сезими пайда болуп, экологиялык маданиятынын калыптанышына түрткү берүү болуп эсептелет.

Азыркы учурда мектепте экологиялык билим берүүнүн максаты окуучуларды жаратылышка аяр, кылдат мамиле жасоого, жаратылыш байлыктарын коргоого жана аларды сарамжалдуулук менен пайданууга, келечек жаш муундарды жаратылышты сүйүүгө, Ата-журтту сыйлоого жана өз аймагынын экологиялык абалын жөнгө салууга даяр турууга тарбиялоо болуп саналат. Окуучуларды азыркы учурдагы жаратылышты коргоо, жаратылыш байлыктарын сарамжалдуу пайдалануу боюнча билимдердин негиздери менен кеңири тааныштыруу зарыл. Алардын жаратылышка мамиле кылуунун моралдык-этикалык өлчөмдөрүнүн өздөштүрүүсүн камсыз кылуу, азыркы базар мамилелеринин шартында олуттуу маселе. Окуучуларга жаратылышты коргоодогу тарбиялык жана үгүт-насыят ыкмаларын үйрөтүү, табиятты изилдөөнүн жана коргой билүүнүн ыкмаларын калыптандыруу географияны терең түшүнүүгө жардам берет.

Учурда экология маселесин коомдук ишмерлер, адабиятчылар, илимпоздор, искусство ишмерлери, коомдук эмес эл аралык уюмдар кызуу талкуулоодо. Жалпы КМШ өлкөлөрү үчүн экологиялык билим берүүнүн концепциясы иштелип чыккан. Биздин мамлекетибизде Экология жана өзгөчө кырдаалдар министрлигинде экология жана айлана-чөйрөнүн мониторинги боюнча атайын маалыматтык-аналитикалык камсыз кылуу жана экологиялык билим берүү боюнча бөлүм иш алып барууда. Бөлүм экологиялык билимдин азыркы күндө абдан муктаждуулугун белгилеп, жалпы билим берүү, илимий мекемелер менен тыгыз байланышта иш жасап, анын натыйжасында мамлекет тарабынан бир катар программалар иштеп жатат. Мындай иш чаралар жогорку окуу жайларында да уюшулуп, жылына 2000ге жакын студент экологиялык багытта билим алышат. Республикада 20га жакын мектеп кесиптештирилген экологиялык программа боюнча билим берет. Бирок республика боюнча жалпысынан караганда бул көрсөткүчтөр али жетишсиз. Бул программага айыл мектептери кирбей калган. Буга карабастан экологиялык калпыстыктарды алдын-алуу концепциясында экологиялык сабактар үзгүлтүксүз билим берүү тутумунда негизги сабак катары киргизилүүсү зарыл деп белгиленген. " Бигль", "Бугу", "Родничок" өңдүү балдардын экологиялык мектеп, клубдарында республикалык туризм жана мекен таануу борборлорунда ар кандай иш-чаралар уюшулуп турат. Бирок буга карабастан жалпы билим берүү мекемелеринде экологиялык билим берүү жеткиликсиз. Ошондуктан келечекте жаш муундарга экологиялык билим берүүнүн туруктуу программасын иштеп чыгуу зарыл.

Окуучуларга экологиялык тарбия берүүдө география боюнча класстан тышкаркы иштердин мүмкүнчүлүктөрү кеңири. Мисалы:

- экскурсия;
- экологиялык олимпиада;
- экологиялык факультатив;
- экологиялык ийрим;
- экологиялык жумалык;
- экологиялык десант;
- экологиялык конференция ж. б.;
- экологиялык коом.

Эми төмөндө булардын айрымдарына кыск[illegible] токтолуп, географиядагы ээлеген ордун, маан[illegible] талдоо зарыл деп эсептейбиз.

-Экскурсия көпчүлүк учурларда жаратылыш[illegible] бардык элементтери даана көрүнүп, андагы эколо[illegible]лык калпыстыктар ачык байкалып турган мезгилде [illegible] ошол калпыстык процесстери жүрүп турган уч[illegible] туура келгени жакшы. Анткени окуучуларга [illegible] уккандан бир көргөн» дегендей факт менен дали[illegible] зор таасирин тийгизет. Мисалы, кышкысын аб[illegible] тазалыгын текшерүү үчүн, кардын үстүндөгү [illegible]ды практика жүзүндө көргөзүү керек.

Экскурсияга чыгаардан мурда анын планын ту[illegible] максатын айкындап, иштеле турган ишти окуу[illegible] өз алдынча жасай ала тургандай деңгээлге жет[illegible] туруп баруу теориялык, методикалык жактан ж[illegible] натыйжа берет. Ансыз ар кандай экскурсия мак[illegible]на жетпей, бекер убаракерчиликке айланып кал[illegible]ыктымал

-Экологиялык Олимпиадада тапшырмалар оку[illegible]нун жашына, билим деңгээлине жараша суро[illegible] практикалык жактан маанилүү, экономикалык ж[illegible]да жана аймак таанууга туура келген матери[illegible] болгону жакшы. Олимпиада текшерүү суроол[illegible] жооп жазуу же тестирлөө жолу менен өткөрү[illegible] оң натыйжа берет. Мисалы, олимпиадада төмөн[illegible] тапшырмаларды берсе ылайыктуу болот:

1. 6-класс үчүн: Жашаган жериңерге тури[illegible] жүрүшкө чыкканда жаратылышты коргоо бо[illegible] өздүк эстеткичиңерди түзгүлө.

2. 7-класс үчүн: Силер жашаган жердин суу [illegible] таза сактоонун чараларынын тутумун даярдагыла.

3. 8-класс үчүн: Силер жашаган жаратылыш [illegible]кесиндеги жаратылыштын аймактык комплек[illegible] бирине чарбага пайдалануудан келип чыгу[illegible] өзгөчөлүктөрү боюнча шарттарды, ООШ-кыйы[illegible]ды эске алуу менен экологиялык божо[illegible] түзгүлө.

4. 9-класс үчүн: Өзүңөр жашаган жердеги «Жа[illegible]тылыш – адам – өндүрүш» тутумунун өз ара ба[illegible]нышын, тийгизген таасирин көрсөткүлө. Жарат[illegible] чөйрөсүн оптималдаштыруунун чараларын и[illegible] чыккыла.

- Экологиялык кружоктордо экологиянын пр[illegible]калык жактан керектүү, тиешелүү бөлүктөрү те[illegible]тилип окутулат, экология боюнча алган теория[illegible]лимин практикалык жактан бышыктоого чейи[illegible] кирилет. Кружокто төмөндөгүдөй темаларды т[illegible]лоо ылайыктуу: «Өз районунун же шаарынын [illegible]гиясы», «Чарбанын экологиялык жана эколог[illegible] экономикалык маселелери», «Белгилүү көлдүн, [illegible]нын, сугат тутумунун, топурак өсүмдүк катма[illegible] экологиялык, чарбалык маселелери жана [illegible] чечүүнүн айрым жолдору» ж. б.

- Экологиялык жумалыкты администрация [illegible] коомдук уюмдар эле эмес айыл, шаарда жай[illegible] мекеме, ишканалар менен сүйлөшүп, бир че[illegible] келип, өткөрүү кыйла натыйжалуу болот. Жума[illegible]ты өткөрүү белгиленген экологиялык кеңешме[illegible]

[illegible] аны бекитилип алынат. Жумалык бар- [illegible] экологиялык тематикада класстык [illegible] башталат, жума бою ар түрдүү эколо- [illegible] иш-чараларды өткөрүп, кече менен аяктаса [illegible]

[illegible] ык десантты мында мугалим өз тажрый- [illegible] менен окуучуларды бүтүндөй өзүнө [illegible] анын пайдалуулугун жеткиликтүү [illegible] бардык окуучулар чын ыкласы менен [illegible] ыңгайына жараша болжолдоп, алдын-ала [illegible] алса жакшы болот. Экологиялык десант ат- [illegible] иштерге: негизинен токойлорду тазалоо, [illegible] тигүү, талаалардын таштарын терүү, [illegible] каналдарды тазалоо, жаратылыш корукта- [illegible] багылган жайларды тартипке келтирүү [illegible] көчөлөрдү, сейил бактарды ирээтке келтирүү [illegible]

[illegible] иштерди жүзөгө ашырууда тиешелүү чар- [illegible] -ишканалар менен макулдашып, окуучу- [illegible] жасаган ишине тиешелүү акы төлөп берүүнү [illegible] базар экономикасынын шартында зарыл [illegible] бири.

[illegible] ылышты коргоо азыр мамлекеттик деңгээл- [illegible] маселелердин бирине айланды. Андык- [illegible] ылышты, бүтүндөй жерди, анын ичинде кен [illegible] ды, сууларды, токойлорду туура жана [illegible] пайдалануу жана аларды көздүн карегиндей [illegible] зор мааниси бар.

[illegible] ларды жаратылышты коргоого байланыш- [illegible] талап кылган ой толгоолор менен толук [illegible] тааныштыруу үчүн ботаника, зоология, [illegible] биология сабактарын өтүүдө убакыт бөлүү, [illegible] мезгилинде, «келгин канаттуулар күнүн», [illegible] майрамын өткөрүүдө», туристтик [illegible] түрдүү кружокторду, лекцияларды уюш- [illegible] тырылуу ишке ашыруу окуучуларга жетиштүү [illegible] таасирин тийгизет. Ошондуктан мындай ча- [illegible] сабакта же класстан тышкары иштерде [illegible] максаттуу, базар мамилелеринин талабына [illegible] ылгайлуу окуучуларга ыңгайлуу деңгээлде уюш- [illegible] жергиликтүү материалдар кеңири колдону- [illegible] зарыл.

[illegible] адамга, айрыкча мектеп окуучуларына [illegible] жаратылышын коргоо, анын байлыктарын [illegible] дуу пайдалануу, көбөйтүү канчалык зарыл- [illegible] башкысы баардыгы биздин ыйык милдети- [illegible] гин жеткиликтүү түшүндүрүү, тарбия берүү, [illegible] сезимдерин маданияттуулукка, илим, билимин [illegible] түгө үндөө, эмгекчилдикке үйрөтүү экология- [illegible] -тарбиянын башаты болуп эсептелет. Жаш [illegible] курчап турган айлана-чөйрөнү коргоого, [illegible] ички сезимдери менен тарбиялап, аяр, са- [illegible] мамиле кылууга үйрөтүү өтө түйшүктүү, та- [illegible] эмгекти талап кылган маселе – мектептер- [illegible] дагы таалим-тарбия берүү ишиндеги негизги [illegible] рдин бири.

Азыркы дүйнөлүк ургалдаштыруу шартында өндүрүш процесстерин учур талабына ылайык билгичтикте өнүктүрүүнү, энергияны керектөөнү жана жаратылыш байлыктарын пайдаланууну биосферанын калыптанган мыйзам ченемдүүлүктөрүнө доо кетирбей чечүү инновация экономикасынын багыттарын кеңейтүү маселеси коюлуп отурат.

Экологиялык билимдин уңгусунда абаны, сууну, топуракты, жалпы эле жаратылышты тазалыкта коргоо түбөлүктүү, натыйжалуу иш. Ар мектептин аянтчасында ботаникалык бактар түптөлсө, аны акырындап аймак боюнча уюштурууну колго алуу ийгиликтин башаты болуп эсептелет. Ошондой эле мектеп ичинде экологиялык бурчтар уюштурулуп, экологиялык маселелер боюнча окуучулардын арасында кечелер үзгүлтүксүз өткөрүлүүсү учур талабы.

Бул жалпы иштин бир уңгусу болсо, экинчи уңгусу адамдарды жаратылышка карата этияттык менен мамиле жасоого тарбиялоо болуп саналат. Ошондуктан үчүн лекциялар, докладдар окулуп, аңгемелер, сынактар тез, үзгүлтүксүз өткөрүлүп, окуучулар арасында жер кыртышынын бузулушу, экологиясы, тоо киндиктүү өлкөбүздүн, анын ичинде өздөрү жашаган аймактагы жаратылыш байлыктарын билүү, анын картасын чийүү, гербарийлерди топтоо, ал боюнча билимди байытуу тууралуу конкреттүү иштер жүргүзүлүүсү талапка ылайык.

Жаратылышка кызыгууга, аны сүйүүгө, ал байлыкты элдики, коомдуку жана өзүнүкү катары эсептөөгө окуучуларды ар тараптан ынандыруу керек. Окуучуларды жаратылышка кызыктыруу, ал байлыкты көздүн карегиндей сактай билүүгө тарбиялоо иши үзгүлтүксүз колго алынуусу зарыл.

Демек, мындай жигердүү түшүнүктөр ар адамдын ички дүйнөсүнөн орун алышы абзел. Мектепте, бала бакчаларда экологиялык билим берүүгө көбүрөөк көңүл бөлүнүп, балдарга жаш кезинен адам баласынын жашоосуна чөйрөнүн кандай мааниси бар экенин жеткиликтүү түшүндүрүү, ушул багытта тарбиялоо, китептен окуганын көзү менен көрүп, колу менен кармоого жетишүү келечекте өз үзүрүн берип, тиешелүү жыйынтык чыгат.

Адабияттар

1. Захлебный А.Н, Суравегина И.Т. Экологическое образование школьников во внеклассной работе. – М.: Просвещение, 1984.
2. Захлебный А.Н. Школа и проблемы охраны природы. – М.: Педагогика, 1981.
3. Зверев И.Д, Суравегина И.Т. и др. Экологическое образование школьников. – М., 1983.
4. Мамедов Н.М. Проблемы экологии. - М.: Знание, 1989.
5. Пакулова В.М., Кузнецова В.И. Методика преподавания природоведения. – М.: Просвещение, 1990.
6. Боровская Л. А. Экологическая направленность натуралистической экскурсии в условиях города // Начальная школа. 1991. № 8.